

Doğal Afetler Karşısında Dini Tutum ve Ritüellerin Rolü

Selameddin Baysal | 0009-0000-9691-5747 | bysldsdu@gmail.com

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/04fjtte88>

Öz

Dünya tarihinin dönüm noktalarına bakıldığında göze çarpan ilk detay afet kavramıdır. Birçok devlet ve medeniyetin çöküşüne zemin hazırlayan deprem, savaş, kıtlık, terör saldırıları ve salgın hastalıkların toplum üzerindeki sosyolojik etkileri incelendiğinde kültürel, işlevsel ve yapısal olarak bir değişim ve dönüşüm sürecini başlattığı görülmektedir. Zorlu yaşam olayları olarak da bilinen bu afetler bireyleri duygusal, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan yoğun bir stresle karşı karşıya bırakmaktadır. Afet sonrasında sosyal iletişim ve etkileşimde olduğu gibi temel insani ihtiyaçlarda da aşması zor birtakım bariyerler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla afet sürecindeki insani ve ekolojik bariyerlerin aşılması adına birey ve devleti bir arada buluşturan yapıların uyum içinde hareket etmesi büyük bir önem arz etmektedir. Doğal afet sonrasında verilen manevi danışmanlık ve dini hizmetler, toplumsal değerlerin yeniden inşa edilmesini kolaylaştırmaktadır. Afetlerin hiyerarşik bir düzende, birey ve toplum üzerinde meydana getirdiği anomiyile baş etme sürecinde ve bozulan toplumsal düzenin yeniden inşasında ilk başvuru kaynağının din olması, dinin toplumsal düzen ve istikrar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışma doğal afetler karşısında dini tutumların ve ritüellerin rolünü literatür taramasından yola çıkarak tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Afet Sosyolojisi, Toplumsal Dönüşüm, Manevi İyi Oluş, Sosyal Kırılganlık.

Atıf Bilgisi

Baysal, Selameddin. "Doğal Afetler Karşısında Dini Tutum ve Ritüellerin Rolü". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan, 2024), 142-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.7>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	25.02.2024
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Role of Religious Attitudes and Rituals in the Face of Natural Disasters

Selameddin Baysal | ORCID:0009-0000-9691-5747 | byslsdu@gmail.com

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/04fjte88>

Abstract

When looking at the turning points in world history, the first detail that stands out is the concept of disasters. When the sociological effects of earthquakes, wars, famine, terrorist attacks, and epidemic diseases, which have paved the way for the collapse of many states and civilizations, are examined on society, it is seen that they initiate a process of change and transformation culturally, functionally, and structurally. These disasters, also known as challenging life events, subject individuals to intense stress emotionally, physically, psychologically, and socially. After the disaster, some barriers emerge that are difficult to overcome in terms of social communication, interaction, and basic human needs. Therefore, it is of great importance that the structures that bring individuals and the state together in overcoming the humanitarian and ecological barriers in the disaster process act in harmony. The spiritual counseling and religious services provided after natural disasters facilitate the reconstruction of societal values. The fact that religion is the first source of reference in coping with the anomy created by disasters in a hierarchical order on the individual and society, and in reconstructing the disrupted social order reveals the impact of religion on social order and stability. This study discusses the role of religious attitudes and rituals in the face of natural disasters based on a literature review.

Keywords

Sociology of Religion, Sociology of Disasters, Social Transformation, Spiritual Well-being, Social Vulnerability.

Citation

Baysal, Selameddin. "The Role of Religious Attitudes and Rituals in the Face of Natural Disasters". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 142-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.7>

Article Information

Date of Submission	25.02.2024
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Dünyada milyonlarca insan afet kaynaklı ölüm, engellilik, göç vb. kırılğanlıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal yaşam alanlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen afetler, sosyal yapıda da değişimlere kapı aralamakta olup dini ve sosyal yaşamdaki normatif dogmalarda reform niteliğinde değişimler meydana getirmektedir. Jeopolitik olarak kritik bir konum üzerinde bulunan Türkiye’de tarihte birçok defa sel, erozyon, deprem, çığ, fırtına gibi doğa olayları görülmüş; Asya ve Avrupa’nın kesişim noktasında yer almasından dolayı birçok salgına ve savaşa ev sahipliği yapmıştır. Neticede de birçok iç ve dış göçe maruz kalmış; göç alan yerleşim alanlarında kozmopolit kültür birikimi oluşmuş olması sebebiyle de her daim zengin bir coğrafyaya ve kültür birikimine sahip olmuştur. Ayrıca birçok dini grubun afet kaynaklı göçlerle kurdukları iş, evlilik veya komşuluk ilişkilerinin dini normlar üzerinde de önemli etki alanı oluşturduğu söylenebilir.

İnsana dair her olgunun değişim sürecine girdiği afet zamanlarında yaşanan şok, üzüntü, çaresizlik vb. olumsuzluklar sosyal yaşantıda olduğu kadar bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında da olumsuz izler bırakmaktadır. Acı çekme, negatif düşünme, maddi ve manevi kaybı kabullenememe gibi psikolojik hasarlar nedeniyle birey, sosyal normları yerine getirmekte zorlanmakta olup sosyal ve manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bireyi tekrardan toplumun bir ferdi haline getirip moral kaybını azaltma aşamasında ihtiyaç duyulan manevi değerlerin belki de en önemlisi sabır, şükür ve tefekkürdür denilebilir. Başa gelen zorlu yaşam olaylarında başvuru dini normlar, kişinin ilahi olan değerlerle ilişkisini düzenlemekte olup ölüm korkusu, panik ve ümitsizlikle başa çıkmasını sağlamaktadır. Bunun Türk toplumundaki izlerini “Elinden bir şey gelmiyorsa Allah’a sığın” cümlesiyle görmemiz mümkündür.¹

Salgın, kıtlık, terörizm, savaş gibi afet zamanlarında sergilenen hırsızlık, yağmalama vb. gayri ahlaki eylemlere karşı din kontrol mekanizması vazifesi üstlenmektedir. Din olgusu günah-sevap, cennet-cehennem gibi ilahi ödül-ceza algısı oluşturması sebebiyle toplumsal ruh halinde iyileşme sağlar; bireylere moral ve motivasyon kazandırır. Dinin işlevsel rolü, afete maruz kalan bireyi seküler anlayıştan uzaklaştırıp, afetle dini başa çıkma adına Tanrı’ya yakınlaştırır. Görüldüğü üzere afetle başa çıkma sürecinde insan; bilgi, beceri, iletişim ve teknolojiye hükmetme gücüne rağmen ruhsal ve toplumsal iyi oluşu sağlamak adına Yaratıcının aşkın gücü ve merhamet edici yönüne ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışma; sosyal bilimlerin temel çalışma sahasından biri olan doğal afetlerin toplumsal düzlemde oluşturduğu kırılğanlıkların sağaltımı ve nitel değişimleri inceleyip, toplumu tekrardan eski dinamiklerine kavuşturma sürecinde başvuru dini faktörlerin toplumsal yansımalarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma doğal afetler karşısında dinin nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu irdelemektedir. Çalışma ayrıca;

¹ Cüneyd Aydın. “Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 105-109.

doğal afetler sonrasında devlet ve vatandaş arasındaki sosyal güvenin nasıl inşa edildiği üzerinde durmaktadır. Çalışmada nihai olarak doğal afet zamanlarında ve sonrasında manevi danışmanlık hizmetlerinin krizi yönetme becerisine sahip olup olmadığı gibi konusuna yoğunlaşmaktadır.

1. Doğal Afetler İle İlgili Yapılan Literatür Çalışmaları

Bilimsel anlamda dünyada dini başa çıkma ile ilgili yapılan çalışmaların ilki Kenneth Pargament'e aittir. Pargament ve arkadaşları tarafından yapılan bazı çalışmalardan sonra Dini Başa Çıkma Ölçeği geliştirilmiştir. Dini başa çıkma ölçeğinin amacı insanların bir takım sorunlarla nasıl başa çıktıklarına yönelik anlam arayışı olmuştur. Diğer bir ifadeyle insanların din vasıtasıyla manevi anlamda nasıl iyi oluş elde ettikleri üzerinde durulmuştur denilebilir.² Bu ölçekler dünyanın farklı ülkelerinde geçerlilik ve güvenilirlik aşamalarından geçtikten sonra kullanılmıştır. Türkiye'de de bazı bilim insanları bu ölçekten esinlenerek farklı ölçekler geliştirmeye çalışmıştır. Örneğin Ekşi "Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı" arasında bir ilişki olup olmadığı üzerinde bir doktora çalışmasını kaleme almış ve burada bir takım dini başa çıkma ölçeklerini içeren sorular sormuştur.³ Yine Memiş tarafından kullanılan bir dini başa çıkma ölçeğinde "Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması" olarak bu alanda yapılan çalışmaların ilkinin temsil ettiği söylenebilir.⁴ Dini Başa Çıkma ile ilgili yapılan çalışmalardan bir diğeri ise deprem veya sonrasında yakınlarını kaybeden insanların hayata tutunmalarına yönelik yürütülen bir çalışmadır.⁵ Benzer çalışmalardan bir diğeri ise "Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma" dır. Bu çalışmada insanların karşılaştıkları problemlerle nasıl başa çıktıkları ve netice itibarıyla nasıl bir dönüşüm içerisine girdikleri ele alınmıştır.⁶ Bu ölçeklerden sonra farklı konuları kapsayan farklı çalışmalara da rastlanılır. Yapılan bu çalışmaların temel dinamikleri ise daha çok din olgusunun farklı konularda acı, stres, keder, ümitsizlik, ölüm korkusu, tahammülsüzlük vb. zorlu olaylarda olumlu bir tutum kazandırıp- kazandırmadığına yönelik olmuştur. Dolayısıyla insanoğlu sosyal bir varlık olduğu için karşılaştığı problemler ve bu problemlerle başa çıkma adına din ve kültürün önemli ölçüde bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Dolayısıyla Türk toplumunda bugüne kadar yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık, kadına şiddetin karşısında durma, kimlik algısı, pozitif tanrı tasavvuru, kültürel uyum arasında olumlu ilişki ortaya çıkmıştır. Diğer bir anlamda ise dinî başa çıkmaya ilişkin

² Kenneth Pargament, I., *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*, (New York: Guilford Press, 2007), 128-131.

³ Halil Ekşi, *Baş Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 15-29.

⁴ Hacer Memiş, *Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Ölçeğinin Çalışması*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2003), 15-25.

⁵ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Ankara Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 234-245.

⁶ Ali Ayten, *Tanrıya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Araştırma*, (İstanbul, İz Yayıncılık, 2012), 90-105.

hazırlanan ölçeklerde görüldüğü üzere stres, anksiyete, öfke tarzları ve travma sonrası gelişim arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.⁷

Yaşam olayları ile ilgili olarak başa çıkma ve dini başa çıkma adına bir takım çalışmalara ulaşılmaktadır. “Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişki: Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada stresin ruhsal ve fiziksel etkileri üzerine bir araştırma kaleme alınmıştır.⁸ Stres çoğu insanın yaşam memnuniyetini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle yakınları hasta olan insanların yaşadıkları travmalar hem kendileri hem de hastane çalışanları tarafından doğrulanmaktadır. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmada bireylerin şükretme yönelimlerini cinsiyet, yaş, çerçevesinde incelenmiştir. Zorlu yaşam olaylarından kaynaklı sosyal olaylara maruz kalan insanlar depresif davranışlar sergileyebilmektedir.⁹ Bu bağlamda savaş mağdurları yaşam alanlarından zorunlu göçe tabi olabilmektedir. Suriyeli sığınmacıların savaş sonrası yaşadıkları travmaların üstesinden gelmesi adına “Dindarlık ile Dini Başa Çıkma ve Depresyon ilişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada dinin stresi yönetme becerisi üzerinde durulmuştur.¹⁰

İnsanoğlu ister savaş mağduru olsun ister olmasın küçük bir olaydan bile etkilenebilmekte; bu sebeple de çoğu zaman yalnız kalabilmektedir. Yalnızlaşmak sosyal bir varlık olan bireyde, a-sosyalleşme ve farklı anormal davranışlara da sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı” çalışmasında yaşam memnuniyeti için dinin nasıl bir hayati fonksiyona sahip olduğunun altını çizmiştir.¹¹ Dini fonksiyonların sadece yalnız kalmada değil aynı zamanda salgın hastalıklar ve diğer yaşam olaylarında da olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Birey yakalandığı bütün doğal veya beşeri olaylarda yaşadığı krizi anlamlandırmak ister. Bu nedenle kriz anında sergilenen dini tutumun davranışın gelişimi ve dönüşümü üzerinde önemli bir etkisi vardır. “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”¹² çalışmasında kriz ve stres yönetiminin olası etkilerini minimum seviyeye indirilmesinde dini başa çıkmanın önemi üzerinde durulmuştur. Yaşam olaylarından biri olan salgın hastalıklar milyonlarca insanın hayatını olumsuz etkilemektedir. Örneğin Yakın zamanda ortaya çıkan COVID-19 salgınında uzun süre evde karantinada kalan; yakınlarının yas serüvenine katılmayan; ailevi, ekonomik

⁷ Süleyman Abanoz, “Dini Başa Çıkma: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”. *Eskiyei Yayınları* 48 (2023), 201-222.

⁸ Ahmet Can Karakaş - Mustafa Koç, “Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişki: Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/3 (2014), 611-625.

⁹ Ali Ayten, “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 46-59.

¹⁰ Ali Ayten - Zeynep Sağır, “Dindarlık ile Dini Başa Çıkma ve Depresyon ilişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2014), 5-12

¹¹ Yahya Turan, “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 1 (2018), 395-414.

¹² Sema Eryücel, “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 251-271.

ve psikolojik problemler yaşayan çok sayıda insanda duygu ve davranış bozukluğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla insanların davranışlarında stres, kaygı, korku, yorgunluk, karamsarlık, ümitsizlik gibi psikolojik duygular hat safhaya çıkmıştır. “Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkmanın Rolü”¹³ adlı çalışmada dini tutum ve davranışlar vasıtasıyla stresin yönetilmesi ve manevi iyi oluşun nasıl kazanıldığına değinilmektedir. Manevi iyi oluşun geleneksel tedavi sistemleriyle de yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. “Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkma Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi” adlı çalışmada geleneksel tedavi sistemleri vasıtası ile stres, kaygı ve depresif davranışlarla nasıl başa çıkıldığına dair geleneksel tıp sistemleri ve dinin ilişkisi irdelenmiştir.¹⁴

Doğal afetler çoğu zaman bazı yaşam alanlarını tanınmayacak hale getirmektedir. “İskân-daki Kararsızlık: Doğal Afetler Ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)”¹⁵ adlı çalışmada Manisa ve Konya’da yaşanan doğal afetlerden sonra kentlerin ve kırsal alanların nasıl deformasyona uğradığı kaleme alınmıştır. “Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsal Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme” isimli çalışmada doğal afetlerden kaynaklı sosyal değişmelerin yarattığı kırılmalıklar sonrasında toplumsal direncin nasıl tekrar canlandığı vurgulanmıştır.¹⁶ Doğal afetler ile mücadele de din ve ekolojik bağlamda olduğu gibi insani ve iktisadi alanda da uzun yıllar boyunca çalışmalar sürdürülmektedir. Çünkü doğal afetlerin doğurduğu etki sadece fiziksel anlamda değildir. Bununla beraber dini yükümlülükler kadar iktisadi yükümlülükler de neden olmaktadır. “Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler” adlı çalışmasında afetlerin hem sosyolojik hem de büyük mali krizlere neden olan yönleri ele alınmıştır.¹⁷

2. Doğal Afetlerde Sosyal Güvenin İnşası

Savaş, salgın hastalıklar, deprem, kıtlık, terör saldırıları gibi hadiseler beklenmedik anda gelişir. Bu olaylar sosyo-ekonomik yaşantıyı sekteye uğratır. Aynı zamanda sosyal ilişkileri ve toplumsal işleyişi olumsuz etkiler. Doğal afetler, ekonomik, çevresel, fiziksel ve sosyal kayıplara neden olan bazı kırılmalıkları içerir. Diğer bir ifadeyle doğal afetler hayatın olağan akışını bozarak toplumsal işleyişe ket vurur, gündelik akışı ve rutin işleyişi tehdit altında bırakır. Bu tehdit edici faktörlerin yaşanmışlığı nitelik ve nicelik olarak farklıdır. Olayların etkisine göre ülkeler sosyo-ekonomik hasar risk tablosu oluşturur. Bu risk haritaları afetin boyutuna, ülkelerin gelişmişlik durumuna ve kentlerin yaşam kültürüne göre

¹³ Nasrullah Okan - Aytaç Ören, “Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma’nın Rolü”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 369-380.

¹⁴ Selameddin Baysal, “Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkma Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi”, *TAM Akademi Dergisi* 2/2 (2023), 194-211.

¹⁵ İlker Yiğit, İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-Xx. Yüzyıl Manisa- Konya Çevresi Örneği), *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2017), 329-364.

¹⁶ Fatma Gaye Yılmaz, “Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsal Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 2/2 (2021), 119-132.

¹⁷ Mustafa Çelen, “Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler”, *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 56 (2011), 41-68.

şekil alır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi toplumun afete maruz kalma riskini etkilemektedir. Düşük yaşam standartlarına sahip toplumlarda afetler vatandaş ve yöneticileri karşı karşıya getirmektedir. Bunun temel nedeni ise afetzedelere sunulan palyatif çözümlerin güven ve dayanışmayı olumsuz etkilemesi; kişilerin hürriyetlerinde, yaşam standartlarında, eğitim ve sağlık imkânlarına erişilebilirlikte sosyal hak kayıplarının meydana gelmesidir.¹⁸

Sosyal güven; fiziksel, psikolojik, manevi iyi oluşu sağlamak adına sosyal kırılganlığa neden olan faktörlerin en kısa sürede iyileştirilmesine yönelik faaliyetleri kapsar. Dolayısıyla sosyal güven olgusu devlet ve çeşitli STK'lar aracılığıyla desteklenen maddi ve manevi sosyal hizmet unsurlarını içerir. Doğal ve beşeri afetlerden sonra siyaset, sağlık, eğitim, iaşe vb. alanlardaki aksaklıkların devlet eliyle hızlıca iyileştirilmesi veya iyileştirilmemesi sosyal güvenin sağlanması noktasında büyük önem arz etmektedir. Afet anında yönetimi kolaylaştırıcı etki oluşturan güven, bireyler ve kurumlar nezdinde sağlıklı iletişim ve pozitif etkileşimle ortaya çıkar.¹⁹ Yaşanan veya yaşanması yüksek olan afetlerde, sosyal güvenin sağlanması adına doğru ve güvenilir kaynaklara erişme; kırılganlıkların azaltılması noktasında etkili bir unsurdur.

Dini normlar ırk, renk, dil ayrımı gözetmeksizin toplumun geneline ait değerler bütünü kapsamaktadır. Dinin birleştirici ve bütünleştirici etkisi sebebiyle devlet, afet sonrasında düzeni sağlamak adına oluşturduğu sosyo-kültürel politikalarda dini normlara ağırlık vermektedir. Devlet sosyal güven ortamını farklı argümanlarla sağladığı gibi din ve din görevlilerinin de yardımıyla daha geniş sivil kitlelere ulaşabilmektedir. Afet sonrasında toplumda yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği gibi atmosfer ortamı oluşmaktadır. Afetler hem kişisel hem de sosyal patolojik sorunlara neden olmaktadır. Afet anında ve sonrasında sosyal düzenin sarsılması, sosyal çözümlerinin artması, insanların yaşam alanlarından uzaklaşması; yabancılaşma, yalnızlık, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikopatolojik ve sosyo-kültürel problemlere davetiye çıkarmaktadır. Bu problemlere karşı koymak, afet sonrası oluşan kriz ortamını güçlü bir şekilde yönetmek, travmatik kaygı, stres gibi olumsuz duyguları bertaraf etmek için hem toplumsal desteğe hem de manevi desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.²⁰ Dini inanç ve hizmetler, doğal afetler sonrası oluşan manevi boşluğun doldurulması adına büyük bir vazifeyi üstlenmektedir. Doğal afet vb. travmatik olaylarda devlet ve vatandaş arasındaki manevi bağı güçlü tutmak, sosyal güveni yeniden inşa etmeye çalışmak, bireylerin yaşam kalitelerini, sosyo-kültürel ve hukuksal güvencelerini korumak için bireylerin sağlıklı bir ruh haline sahip olmaları önemsenmektedir. Görüldüğü üzere maddi ve manevi iyi oluşu sağlamada dini hizmetlerin tartışılmaz bir fonksiyonu bulunmaktadır.

¹⁸ Murad Tiryakioğlu, *Afetlerle Yoksullaşma (Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 243-244.

¹⁹ Fahri Çakı, "Afet Yönetiminde Sivil Toplum ve Güven Algılar", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/6 (2020), 1-23.

²⁰ İslam Can, *Afet Sosyolojisi* (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2020), 235-237.

3. Acil Durumlarda Manevi Danışmanlık

İnsanoğlu dini inanca sahip olsun veya olmasın doğal afet kaynaklı acil durum anında çoğunlukla spirütüel bir yaklaşım sergiler. Spiritüel yaklaşım veya manevi kabullenme hayatın, sağlığın, hastalığın, acının, kaybetmenin idrak edilmesine yardımcı olur. Çoğu insan tarafından din olgusunun bir parçası olarak görülen maneviyatın teolojiyle aynı perspektifte ele alınması mümkün değildir. Toplumsal normlar, sosyal değerler ve yaşanmışlıklar maneviyat kavramını bir bütün olarak değerlendirir. Gerçeğe yönelik anlam arayışı olarak da tanımlanan maneviyatın dua, meditasyon, tefekkür gibi vecd hali oluşturan uygulamaları içermesi; dogma, ayin vb. ritleri barındırmaması maneviyata bilimsel bir boyut kazandırmakta olup psikolojik ve sosyolojik araştırmalara konu etmektedir.²¹ Bu sebeple bilimsel uygulamalarda acil duruma başa çıkmak amacıyla başvuru maneviyat kavramının dinin karşısında alternatif bir söylem olarak kullanıldığı da söylenebilir. Ancak şu bir gerçektir ki hem din hem de maneviyat, duygu, düşünce ve davranış noktasında afet kaynaklı acil durum anında kırılabilirliği seviyesi yüksek olan bireye manevi iyi oluşu kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bireyin rutin akışını bozarak sosyal yaşamını sekteye uğratan acil durumlarda duygusal tutarsızlık olarak da tabir edilen kızgınlık, kaygı, depresyon gibi nevroitik davranışlar ortaya çıkar. Yaşamın ilk yıllarından itibaren insanın Tanrı ve kutsal olanla bütünleşme çabasının, din ve bilimselliğin aynı çizgide yer edinmeyeceği düşüncesi sebebiyle bilim insanlarının göz ardı edilmesi, din ve maneviyatın ayrıştırılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Örneğin; bireyin ruhsal güçlenmesinde önemli katkılar sunan ve Maslow tarafından temelleri atılan transpersonel psikolojiyi; dini, kültürel ve sosyal farklılıkları gözetmeden bütünleştirici bir yaklaşım sergilemesi ve mistik öğeleri barındırması sebebiyle bu kategoride ele almamız mümkündür.²²

1976 yılında Amerikan Psikoloji Derneği çalışanları tarafından 'etkili bir manevi süreç nasıl olur?' adı altında yürütülen çalışmada katılımcılardan alınan bilgilere göre zorlu olaylardan sonra yapılan konuşmalar ve terapiler içsel iyi oluşu pozitif kılmıştır. İnsanların yaşadıkları krizler, kayıp ve yas süreci, engelli kalma korkusu, kaza sonrası zekâ geriliği gibi alanlarda manevi desteğin psikolojik iyi oluş üzerindeki katkısı güçlüdür. Doğal ve beşeri olaylardan sonraki kritik geçiş manevi danışmanlık vasıtasıyla tolere edilir. Birey, aşması zor olan süreli çatışmalarda veya kriz zamanlarında stresi yönetme ve ruhsal iyi oluşu sağlama noksanlığında bu şekilde duygu ve davranışlarını kontrol eder. Böylesi zorlu yaşam olaylarında kişi düştüğü varoluşsal çıkmazı olumlu değerlendirir; dini açıdan hayra yorumlar.²³ Böylece kaygı, acı, keder, sıkıntı, ölüm korkusu gibi derin mevzuları akliselim cevaplar. Stresi yönetmek istediği zamanlarda ise manevi bir rehber ihtiyacı duyar. Kriz ve

²¹ Nevzat Gencer - Muammer Cengil, M., *Birey Toplum ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 145-150.

²² Gencer - Cengil, *Birey Toplum ve Din*, 127-128.

²³ Zeynep Karlık - Naci Kula, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5/5 (2022), 100-111.

travma ile baş etme serüveni bazı zamanlarda kişilerin bilişsel ve duygusal kapasitelerini aşar. Haliyle hem içsel müdahale hem de dışsal müdahale için travmatik olaylarda manevi danışmanların hizmetleri önemsenir. Bu hizmetler insanlara moral ve motivasyon kazandırır.

Deprem, salgın hastalık, kuraklık, orman yangınları, terör saldırıları, ırkçı söylemler, etnik ve mezhep çatışmaları, spor müsabakalarında fanatik ve holigan saldırganlıklar, mülteci ve göçmen sorunları, masum ve kimsesizlere yapılan zulümler, uçak kazaları ve toplumda ayrıca infial uyandıran tecavüz veya cinayet gibi vakaların insani duyguları olumsuz etkileme yönü vardır.²⁴ Bu travmatik olaylar toplumda stres, korku, kaygı, gerginlik yaratır. Ancak dünyanın neresinde olursa olsun bu olayların yaşanılması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu tür derin ve korkutucu meseleler karşısında toplum her zamankinden daha fazla direnç göstermek ister. Yani toplumsal şuur ve iş birliği infial uyandıran bu tür hadiselerde oldukça esnekler.²⁵ İnsanoğlu doğası ve yapısı gereği kendisi için her zaman en iyisinin peşinden koşmayı tercih eder. Yani birey gündelik hayatta karşılaştığı sorunları çözmek ister ve daha kaliteli bir yaşam için çaba sarf eder. Ancak çoğu zaman istekler düşüncede kalır ve yerine getirilemez. Bu nedenle agresif ve saldırgan davranışlar belirginleşir. Fiziksel çalışma, spor, meditasyon, sağlıklı beslenme, zamanı etkili ve bilinçli kullanma, düzenli uyku vb. tekniklere rağmen stres pozitif olarak iyi yönetilemeyebilir.²⁶ Her türlü bilimsel tekniğe rağmen birey sıkıntılı bir olay esnasında ortaya çıkan içgüdüsel davranışlarını kontrol edemeyebilir. Bu durum ancak manevi danışmanlık veya aşkın bir güç unsuruna olan korku veya saygıyla kontrol edilir. Bu aşkın ve kutsal olan anlayış ise dindir. Din; insanoğlunun kurduğu dünyanın ayrılmaz bir ögesidir. Dinî inanç ve tutumlar hayatın zorlukları karşısında insana moral ve motivasyon verir, insanın barındığı ve güvendiği gemiyi limana götüren en önemli olguların başında din gelir. Bu liman; bireylerin çaresizliğine çare, acılarına şifa, dertlerine ise derman olur. Yani din, zorlu bir yaşam olayında insanı kusursuz ve sorgusuz olarak bağrına basan, insanı kötü rüyadan uyandıran aydınlıktır. Din, başa gelen musibetin kaderde var olduğu düşüncesi aşıl原因 ve musibeti olumlu yönüyle ele aldırان bir olgudur. Dolayısıyla dini düşünce doğrultusunda hareket eden kimseler zorlu hayat olaylarındaki stresli durumlarda Tanrı'ya sığınmayı arzular. Tanrı'nın sınırsız kudretinden faydalanmayı tercih eder. Yani doğal afetler karşısında güçlü durmak, korkularını yenmek ve stres ile başa çıkma adına yürütölen manevi danışmanlık hizmetlerinde bilhassa dini yaklaşımın önemi inkar edilemez.

²⁴ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1 (2021) 234-245.

²⁵ Ejder Okumuş, Afetleri Çok Yönlü Okumanın Önemi, Küresel Salgınlar Farklı Bakışlar (Psikolojik, Sosyolojik, Dini, Kültürel, Hukuki ve Siyasi Analizler) (Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2020), 21-30.

²⁶ Jale Balaban, "Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 7/7 (2000), 188-195.

4. Zorlu Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma

Kriz durumlarda, insanların dini ve manevi inançları, onların zorluklarla başa çıkma yeteneklerini ve zorluklara karşı dayanıklılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bilim ve teknolojinin sınırlarını belirleyen afetler insani eylemleri, dini inanç ve pratikleri bir varyasyon sürecinden geçirmektedir. İnsanı seküler toplum anlayışından uzaklaştırıp üstün bir gücün varlığına kanaat getiren doğal afetler toplumsal histeriyi tetiklemektedir. Ancak dine yönelim insanda bir güven duygusu oluşturmakla birlikte anlamlandırılmayan yaşamsal olaylara yönelik gerekçeler de sunmaktadır. Örneğin; cüzzam hastalığı bütün kutsal metinlerde Tanrının günahkârları cezalandırma yöntemlerinden biri olarak gösterilmektedir. Hastalık, miskinane olarak adlandırılan sosyal kurumların oluşumuna; cüzzamlıların barınabildiği ada ve köylerin kurulması gibi sosyal dışlanmışlıklara ve sosyo-kültürel dönüşümlere neden olmuştur. Ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçen, bir bebeğin cüzzamlı doğumu günah kavramını geçersiz kılmıştır. Bunun üzerine vahim olay bebeğin anne karnına abdestsiz düşmesi sonucu cinlerin cimaya karışması gibi dini gerekçelere dayandırılmıştır. Bu durum “ atıf teorisini” akla getirmektedir.²⁷ Dini atıflar, çözümlenemeyen akla ve mantığa aykırı bulunan durumları izaha kavuşturmada, toplumsal dinginlik ve sükuneti sağlamada bir başa çıkma mekanizması olarak başvurulmuş dini normların etkililiğini göstermektedir.

Stres kavramı afetzedelerin yaşamında önemli dönüşümlere gerekçeler oluşturmaktadır. Bilimsel literatürde stres kavramını ilk olarak kullanan bilim insanlarından birisi Hans Selye'dir. Stres kavramı basit bir anlam ile kişilerin iç ve dış uyarıcılara karşı verdikleri zihinsel, duygusal, davranışsal ve bilişsel tepkiler bütünüdür. Selye, strese karşı içeriden ve dışarıdan baskı uygulayan birçok uyarıcıdan söz eder. Birey, yaşadığı stresin üstesinden gelebilmek adına savunma mekanizmalarını devreye koyar.²⁸ Bu savunma mekanizmaları kültürden kültüre göre değişkenlik gösterir. Yani herhangi bir zorlu yaşam olayında stres yaratan kaynaklarla mücadele etmek ve onlarla başa çıkmaya çalışmak insanoğlunun dini ve sosyal yaşantısıyla doğrudan ilişkilidir. Lazarus, Folkman ve Pargament başa çıkma yaklaşımını sadece belli bir kategoride değil, strese etki eden nedenleri iç ve dış dünyadaki hadiselerle birlikte kapsamlı bir şekilde ele almaktadırlar. Stres yaratan durumları kontrol etmek, bireyin hayat kalitesini düşüren nedenleri analiz etmek, gerginlikleri azaltmak adına sergilenen tüm çabaların aslında bir başa çıkma yaklaşımı olduğunu belirtirler. Yani Lazarus ve Folkman stres hadisesini bireyin olaylar karşısındaki bilişsel ve davranışsal tüm gayreti şeklinde ele alırlar.²⁹

Gündelik hayatta karşılaşılan bazı olağanüstü sosyal olaylar insanların gündelik yaşa-

²⁷ Mehmet Zeki Duman, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 135.

²⁸ Ferda Şule Kaya, “Kent Yaşamı Memnuniyeti, Stresle Başa Çıkma ve Yaşam Doymu İlişkisi: İstanbul Örneği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2019), 326-336

²⁹ Richard S. Lazarus - Susan Folkma, *Stress, Appraisal, and Coping* (Newyork: Springer Publishing, 1984), 334-335.

yışlarının seyrini değiştirebilmektedir. Tsunami, deprem, orman yangınları, sel, fırtına, savaş, salgın hastalıklar, yanardağ ve toprak kayması gibi travmatik olaylar stres ve kaygı yaratan hadiselerdir. Birey, yaşam sürecinde karşılaştığı bu zorlukların üstesinden gelebilmek adına ve hayatı kontrol altına alabilmek amacıyla bir takım akli ve ruhsal refleksler verir. Din olgusu bu reflekslerin önüne geçen en önemli hadisedir. Çünkü din olgusu sayesinde insanlar başa gelen bu olayları hayra yorumlar. İnsanlar başa gelen musibetleri, yaşadıkları zorlukları Tanrı'nın emir ve buyruklarına sığınarak kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Din olgusu, insanları zorlu günlerinde mutlu eden, kendilerine öz güven kazandıran önemli bir fonksiyondur. Zorlu yaşam olaylarında dinî inançlar yaşanan stresin önüne geçmektedir. Din; çaresizlik, korku, kaygı durumlarında insanların duygu ve davranışlarına yardımcı olmaktadır.³⁰ İnsanların Tanrı'ya yönelmeleri, dua etmeleri, duygularını ibadet aracılığıyla davranışa yansıtmaları olaylarla başa çıkmalarını kolaylaştırmaktadır. Doğal afetler sırasında insanların dini başa çıkma anlayışına başvurmaları ise birçok alanda mümkündür. Aşağıda birbirinden farklı olay ve olgularda dini başa çıkma vasıtasıyla stresin önüne geçme örnekleri yer almaktadır.

4.1. Deprem ve Dini Başa Çıkma

Deprem, sel, kıtlık, vb. afetlerin ortaya çıktığı fikri oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu düşünceye sahip insanların büyük kısmı deprem ve benzeri olayları ilahi çağrıya uymama veya ahlaki yozlaşmalardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu bakış açısıyla afetler, zaman ve dönemlere göre insanlar tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. İnsanoğlu doğası gereği yaşamlarını etkileyen, stres ve problem üreten bu tür olayların üstesinden gelmek için farklı yöntemler denemektedir. Bu yöntemler maddi olduğu gibi manevi unsurları kapsamaktadır. Her ne kadar modern toplumlarda din olgusu afetlerle mücadelede sınırlı bir yer teşkil ettiği düşünülse de sosyal bilimciler tarafından yapılan araştırmalarda afetlerle başa çıkmada dini inanç ve ritüellerin oldukça etkili olduğu kanaatine varılmaktadır. Doğal afetlere maruz kalan birey, çaresiz kalması nedeniyle dini başa çıkma yöntemlerine başvurarak afetlerin olumsuz etkisini azaltmaya çalışır. Dinler gerek doğası gerek ise mistik olması nedeni ile kutsal bir yönelimi ortaya koymaktadır. Deprem hadisesinin yaşanması doğrudan depreme maruz kalan insanları etkilediği gibi yakınlarını da dolaylı olarak etkilemektedir. Yaşanılan bu durumla kolay bir şekilde fiziksel ve teknolojik mücadele sergileyemeyen birey, kendisini boşlukta hisseder. Uzun süre yakınlarının zor durumlarına çözüm üretemeyen insanlar duygularını pozitif olarak sergileyemeyebilir. Dolayısıyla toplumsal aktivitelere tepkisiz kalma veya ani öfke patlamalarının zorlu süreç sonrasında ortaya çıkan bazı davranışlar olduğu söylenebilir. İçerisinde kaldıkları bu zorlu süreci kabullenemeyen kişiler karşılaştıkları bu olumsuzluklar sonrasında kendilerini değersiz hissedebilir. Deprem bu zorlu yönü her kesimi farklı şekilde etkiler. Öyle ki bazı zamanlarda tonlarca ağırlığı olan binaların altında kalan ve hiçbir yara almayan çocukların mucizevi kurtuluşları insanı derinden etkileyebilir. Çocukların depremin yıkıntıları altında

³⁰ Ayten - Sağır, "Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma", 12-14.

yara almadan, aç ve susuz bir şekilde hayata tutunması insanlara Allah'ın kudreti karşısında ne kadar çaresiz kaldıklarını sorgulatır niteliktedir. Bu nedenle bu bilgilerden hareketle bireyin yaşamını anlamsız kılan ve tehdit eden stresli durumlarla baş edebilmede kullandığı etkili yöntemlerden biri dini inanç ve değerlerdir.³¹ Dini inanç ve değerler karşılaşılan problemi anlamlandırır. Dini inançlar, zorlukların üstesinden gelmeye yönelik yaşamsal serüvende Yaratıcı ile olan yakın bağın kurulmasına aracılık eder. Şok etkisi yaratan olaylarda bireyin sahip olduğu inanç olayın kolayca çözülmesine yardımcı olur. Dini bir bakış açısıyla olaya yaklaşan birey, başa gelen olumsuz durumlar için Yaratıcıya sığınarak olayla başa çıkmaya çalışır.

Depremın kıyamete benzetilmesinin temel nedenlerinden bir tanesi, deprem anında depremedelerin bilinçsiz bir şekilde büyük korku ve paniğe kapılmalarıdır. Depremedeler olay anında derin endişe ve sıkıntı ile hareket ederler. Tıpkı bir film sahnesi gibi insanlar etrafta koştururken hiç kimse ne yaptığını fark edememektedir. Deprem anında ortaya çıkan manzaralar depremin sonrasında oluşacak maddi ve manevi hasarlar bireyi hem yakın çevresinden hem de toplumdan uzaklaştırmaktadır. Deprem bazı davranışları söndürmekle birlikte bazı davranışsal bozukluklara da neden olmaktadır. Örneğin; depremde yakınlarını kaybedenler veya evleri hasar görenlerin yaşamış olduğu fizyolojik ve psikolojik hadiseler arasında uyku bozukluğu, eve girememe, korku, panik atak, endişeyi yok etme ve yaşadıkları karamsarlıkla başa çıkma adına inanç esaslarına sarılarak teselli buldukları söylenebilir.³²

Deprem gibi bir zorlu yaşam olayının binlerce insanı aynı anda ölüme sürüklemesi, yas süreci gibi travmatik bir durumu sağlıklı yaşaması için uygun ortamın oluşmasını engellemesi, bedende uzuv kaybı oluşturması, maddi hasar bırakması ve beklenti ihtiyaç hiyerarşisinin yetkililer tarafından sağlanamaması gibi anomiler insanı yalnızlığa sürüklemektedir. Bu süreçte dinin işlevsel kullanımı bozulan toplumsal düzeni yeniden sağlamak, maddi (sadaka, fitre vb.) ve manevi hasarı en aza indirmeye bağlamında belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Durkheim'in yanı sıra Talcott Parsons ve Robert Bellah da sosyal uyum ve bütünleşme adına din olgusunun işlevselliğinde dini inancın önemine dikkat çekmektedirler. Din; afet sonrasında sosyal yapıdaki çarkı güçlendiren, toplumu bütünleştiren, sapmaları engelleyen normlar bütünüdür. Bu nedenle insanların salt çoğunluğu problemlerini çözmek adına inanılmaz bir irade ve dayanma gücü sergilemektedir.³³ Sosyal bütünleşme; fiziksel mesafe rağmen norm ve değer kaynaşmaları bütünlüğüdür. Sosyal bütünleşme denilince akla gelen diğer bir mana ise küçük ve farklı parçaların anlamlı bir bütün haline gelmesidir.³⁴ Toplumsal ruh sağlığını diri tutmaya yönelik İbn-i Haldun'un da vurguladığı

³¹ İkrım Batır- Celal İnce, "Din Görevlilerinin Bir Afet Biçimi Olan Deprem Hakkındaki Algıları", *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023), 98-119.

³² Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 234.

³³ Mehmet Zeki Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 137-141.

³⁴ Kayhan Bayram - Halil Aydınalp, "Sosyal Bütünleşme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik, Güvenirlik Çalışması", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2021), 112-120.

asabiyet kavramına da değinmekte fayda vardır. Bu süreçte afetzedelerin, yardımlaşma ve dayanışmayı arttıran (dini, siyasi, milli, mesleki, ahlaki, ideolojik unsurların tamamı) bir asabiyet bağı ile birbirlerine kenetlendiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca afet sonrası oluşan kültürel ve sosyal kırılmaların topluma olumlu yansımaları yine asabiyetlerin toplum üzerindeki pozitif yönü ile gerçekleşmektedir. Örneğin deprem sonrasında yaşanan iç ve dış göçlerde insanlar ortak dini duygularla sağladıkları birliktelik sayesinde zaman içerisinde kültürel açıdan hibritleşmiş gruplar oluşturmaktadır.

4.2. Kıtılık ve Dini Başa Çıkma

Tarihte çok sayıda insanı yerinden ve yurdundan eden bazı olağanüstü hadiselerden biri de kıtlıklardır. Kıtılık ve kuraklığın ortaya çıkardığı travmalar benzerdir. Birçok insan açlık ve sefalet nedeniyle yaşamını yitirmiş ve halen de açlık ve sefalet altında milyonlarca insanın yaşadığı bilinen bir gerçekliktir. Kıtılığın ortaya çıkardığı travmatik olaylarla başa çıkmada alternatif metotlar uygulanır. Kıtılık dönemlerinde artan stres, kaygı, belirsizlik ve gıda eksikliği insanları dini merkezli çözüm yollarına yöneltmiştir. Dini açıdan bakıldığında genellikle insanların kıtlık zamanlarında dile getirdiği fikir veya ön görüşler arasında Yaratıcının toplumu sınaması yer almaktadır. Örneğin 1616 yılında Çek Cumhuriyeti ile Polonya sınırında bulunan Elbe Nehri'nde suların geri çekilmesi sonucunda görülen eski taşların üzerinde: "Wenn du mich, dann weine" yani "Beni görüyorsan ağla!" şeklinde bazı yazılara ulaşılmıştır. Söz konusu bu bölgelerde de kıtlıkla mücadele edildiği ve kıtlıklar nedeniyle halkın mağdur kaldığı bilinmektedir.³⁵ İnsanlık tarihi; eşitsizlik, açlık, kıtlık, haksızlık gibi acılara neredeyse her çağda tanıklık etmiştir. Bu da demektir ki kıtlık olgusu tarihsel açıdan yakın dönemlere ait spesifik bir olgu değildir. İslam dini açısından kazancın sadece çalışma neticesinde ortaya çıkacağı ve sonucun da bu çalışmaya göre şekilleneceği bilinir. Bu nedenle din, çalışmayı bir ödev ve görev olarak tanımlar. Dini kaynaklarda çalışmayı doğrudan veya dolaylı yollardan destekleyen metinler görülür. İlahi metinlerde hayatları örnek olarak takdim edilen peygamberler, belirli iş ve meslek sahibi çalışan kişilerdir. Din sembolik yönü itibarıyla çalışmayı, rızkın temiz ve helal olmasını sağlayan önemli bir aşama olarak görmektedir. Dini açıdan çalışma eylemi, "tevekkül" anlamına da gelir.³⁶ Bu nedenle inançlı bireyler elde ettikleri rızkı Yaratıcının takdiri şeklinde görür. İnsanoğlunun kıtlık ve kuraklıkla dini başa çıkmada benimsediği temel düşünce kulların Yaratandan uzaklaşması anlayışıdır. Yani ekseriyette neredeyse birçok dinde insanlar Yaratıcıya biat etmedikleri gerekçesiyle böyle bir hadiseyle karşılaştıkları fikri hâkimdir. Dolayısıyla böylesi derin ve yıpratıcı bir hadise karşısında yanlış yolda olduğunun idrakine varan bireyler dini ritüellere yönelir. Bu şekilde metanetini ve olgunluğunu korumaya çalışır.

³⁵ Elleder, L. vd., *Low Water Stage Marks on Hunger Stones: Verification For the Elbe From 1616 to 2015, Climate of the Past* 16/5 (2020), 1822- 1846.

³⁶ İbrahim Yenen, "Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Din", *Toplum Bilimleri Dergisi* 17 (2015), 76-94.

4.3. Savaş ve Dini Başa Çıkma

Stres yaratan birçok zorlu yaşam olayının aksine savaşların ortaya çıkardığı tahribat, kent dokularına verdiği deformasyon ve kitlesel ölümlerin yaşanması toplumsal ruh sağlığını uzun yıllar boyu olumsuz etkilediği söylenebilir. Savaş gibi travma etkisi yaratan yaşam olayları insanları stres altında bırakmaktadır. Bireyin duygu ve düşünce dünyasını etkileyen olumsuz olaylar, nitelikli ve kaliteli yaşamı tehdit eder. Bu tehdit, günümüz modern dünyasında daha da yıkıcıdır. Çünkü dünyanın birçok ülkesi günümüz şartlarında silah sanayisini aktif kullanmaktadır. Gerek ülkeler gerekse etnik gruplar ve mezhep çatışmaları stresi tırmandırır. Sakat kalma, yakınıni kaybetme korkusu ve sevdiklerinin yasını tutamayan insanların kapıldıkları karamsar ruh hali moral ve motivasyonu olumsuz etkiler.³⁷

Klasik sosyolojinin kurucu isimlerinden biri olarak görülen Emile Durkheim, savaş olgusunu sosyolojik bir fenomen bağlamında ele alır. Durkheim'in bu olaya yaklaşımı ve bakış açısına göre savaş olgusunun farklı izleri olduğu anlaşılır. Ayrıca Durkheim, savaş toplumdaki şiddetin yayılmasına neden olan bir ara argüman olarak görür. Bu nedenle savaş olgusunun kitlesel anlamda olumsuz duygu ve eylemlerin oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Öte yandan farklı bir yaklaşım daha sunan Durkheim savaşın yıkıcı etkisinin yanında birleştirici yönünü de vurgulayarak savaşın toplumsal dayanışmayı pekiştirdiğini savunur. Yani savaş bireylere vatan sevgisini ve çeşitli fedakârlıkları kazandırır. Ancak reel olan boyutuna bakıldığı zaman savaşın kazanılması uğruna acımasız taktikler, stratejiler ve muharebelere başvurmak mecburiyet olarak görülür.³⁸ Bu sebeple dünya tarihinde sayısız insan savaş nedeniyle yaşamını yitirmiş olsa da bu olumsuz ve iç açıcı olmayan hadise halen de devam etmektedir. Örneğin milyonlarca insan günümüz bilgi çağında bile çıkan savaşlardan sonra uzuv kaybına uğramaktadır. Belki de en acısı da insanların vatanlarını terk etmek zorunda kalmalarıdır.

Savaş dünyadaki nüfus dağılımını, demografik yapıyı, sosyokültürel ve ekonomik hayatı yeniden şekillendiren bir olgudur. Savaş dünyanın neresinde olursa olsun toplumsal kurumlardan sanat, siyaset, eğitim, kültür, sağlık gibi birçok alanı etkiler. Dolayısıyla savaşlar dünyada milyonlarca insanı pek çok açıdan mağdur bırakan hadiselerdir.³⁹ Savaş mağdurlarının ruhsal ve fiziksel sorunlarıyla birlikte bilişsel donanımlarının zayıf kalması, iletişim ve dini ibadet problemlerini doğurmaktadır. Örneğin; savaş anında cuma namazının kılınmaması, kiliselerdeki ayinlere katılamamak gibi problemler savaş mağdurlarında stresi oluşturmaktadır. Din, bireyin savaş esnasında yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesi için dayanak sağlar. Bu yönüyle zorlukların üstesinden gelmede dini bakış oldukça önemlidir.

³⁷ Zeynep Özcan, "Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 127-134.

³⁸ Fazilet Ahu - Özmen Akalın, "Emile Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/28 (2021), 248-256.

³⁹ Musa Eroğlu, "Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri", *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 4/1 (2020), 94-102.

Din ve maneviyata yönelen bireyler savaşın kötü izlenimlerinden ve hatıralarından daha kolay sıyrılır. Ayrıca din olgusu aracılığıyla insanlar geçmişteki yaşantılarını tekrar elde edeceklerinin hayallerini kurarlar. Dua ederek, ibadetlerde bulunarak, kutsal yerleri ziyaret ederek karamsar ruh hallerinden kurtulmaya çalışırlar.

4.4. Terör Saldırıları ve Dini Başa Çıkma

Terörizm, günümüz modern dünyada küreselleşme ile birlikte daha da yaygınlaşan bir olgudur. Asırlardır devam eden ve uluslararası bir problem haline dönüşen terör saldırıları farklı nedenlere dayanır. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı nedenlerden kaynaklı, etnik ve dini anlamda çok sayıda kesimi istismar eden ve mağdur bırakan da yine bu hadiselerdir. Günümüz dünyasında ise çete, kaçakçı, narko, siber etnik kimlik istismarlığına dayalı terör grupları insanlığı tehdit eden ve insanlığa zarar veren, binlerce insanı yerinden yurdundan eden küresel bir problem haline dönüşmüştür. Böylesi tehlikeli gruplarla mücadele etmek ve baskılayıcı durumla başa çıkmak hem bireyler hem de topluluklar için oldukça zordur. Terör saldırıları, genel manada ise daha çok politik, ideolojik veya dini şiddet içeren eylemlerdir. Terör gruplarının temel amaçları genellikle sivil halka ait yaşam alanlarını baskı altında bırakmak, kamu kurumlarına veya askeri hedeflere zarar vermektir.⁴⁰ Bunlar arasında siyasi hedeflere ulaşma, dini inançları yarma ve dini istismar etme, toplulukları baskı altında bırakarak yıldırma veya sindirme gibi nedenler yer almaktadır.

Terör saldırıları sonrasında çok sayıda masum insan hayatını kaybetmektedir. Yakınlarını kaybedenler için bu zorlu süreçte hem sosyal destek hem de manevi destek oldukça önemlidir. Yakınlarını kaybedenler bu zorlu süreçte dini tutum ve eylemler vasıtasıyla acının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Şehit aileleri ve gazi yakınları için bu zorlu süreç daha da travmatik olmaktadır. Örneğin terör saldırılarında, organ kaybı veya uzun süreli sağlık problemleri yaşayanlar engelli kalabilme korkusu yaşamaktadır.⁴¹ Bahsi geçen bu travmatik olaylarla başa çıkma adına din olgusu oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Yaşanılan olumsuz durumu pozitif safhaya çevirmek, hayatla yeniden barışık olmak, moral ve motivasyona sahip olmak adına dua, ibadet ve dini ritüeller ile yapılan manevi tedavinin rolü büyüktür. Manevi destek, hem bir dini başa çıkma aracıdır hem de yaralanan insanlara psikolojik olarak moral verebilme fonksiyonu bulunmaktadır

5. Salgın Hastalıklar ve Dini Başa Çıkma

İnsanoğlunu küresel anlamda etkileyen en önemli olağanüstü sosyal olaylardan birisi ve dünyada milyarlarca insanın ölümüne neden olan olguların başında salgın hastalıklar gelmektedir. Bu da gösteriyor ki salgın hastalık anında yaşanan çaresizlik insanı ilk çağlardan itibaren ilahi güce yakınlaştırdığı gibi günümüzde de bu beklenti devam etmektedir. Bu

⁴⁰ Elvin Abdurrahmanlı, “Küreselleşme Olgusu ile Büyüyen Terörizm”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5/18 (2018), 586-609.

⁴¹ Nesibe Esen Ateş, “Dua ve Dini Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği”, *(Kahramanmaraş Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2019), 35-64.

sebeple salgın hastalıklara karşı çözüm arayışları da daima dini eksenli olmaktadır. Çünkü salgın sonucunda insanlarda duygusal travmalar baş göstermektedir. Yalnız kalma, ruhsal çöküntü, mutsuzluk, yüksek stres gibi problemlerden dolayı insanlar uzun süre tedavi görmektedir. Birey yaratılışı gereği, problemlerle baş edebilmek maksadıyla beklentilerini dini doktrinlere yöneltmektedir. Hayatın zorlu olaylarında çaresiz kalan birey, dini başa çıkma vasıtalarına özellikle Yaraticının kutsal gücüne ve fonksiyonuna başvurmaktadır. İlk çağlardan beri salgın hastalıklar bireyi ve toplumu farklı yönleriyle etkilemekte, toplumsal krizler doğurmakta ve toplumsal değişimlere neden olmaktadır. Anlaşıldığı üzere salgın hastalıklar sadece sağlık anlamında krize neden olmamaktadır. Aynı zamanda insanların yaşam biçimlerini ve uluslararası ilişkileri düzenlemekte, toplumsal normlarda bir yenilik ve ivme oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarihin her aşamasında salgın hastalıkların insanları etnik kimlik ve statü farkı gözetmeksizin etkileyen fenomenler olduğu söylenebilir. Örneğin Orta Çağ'da veba, çiçek, cüzzam gibi salgınların ortaya çıkmasına atfedilen farklı düşünceler olmuştur. Ancak her ne açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin salgın hastalıklar nedeniyle bazı kavimlerin savaş kazandığı bazılarının ise zorunlu göçe maruz kaldığı aşikârdır. Bununla birlikte bazı topluluklar da yeni örf ve adetlerle tanışmıştır. Bu sebeptendir ki insanlar yerel ve küresel düzeyde farklı etkilere sahip pek çok salgın hastalık karşısında ortak tavır alarak başa çıkmaya çalışmıştır. Salgın sadece bir grubun veya bir topluluğun değil, deyim yerindeyse herkesin en büyük ortak düşmanıdır. Dolayısıyla insanlık salgınla başa çıkma adına çoğu zaman kolektif bir bilinç ve dayanışma ile hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle de salgın hastalıklar toplulukları, kavimleri ve liderleri bir araya getiren en zorlu yaşam olaylarıdır da denilebilir.⁴²

Salgın hastalıkların toplumsal yapıda oluşturduğu fiziki ve manevi tahribat toplumsal ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Düzensiz göçler, kentsel yaşamda meydana gelen değişimler, vaka ölüm oranındaki hızlı artış, alınan tedbirlerin yetersiz kalması, statü ve yaş ayrımı gözetmeksizin herkesin salgından etkileniyor olması, lider ve devlet personelinin hayatını kaybetmesi, aile birliğindeki dağılmalar, artan çete olayları ve çatışmalarla asayişin bozulması hem ferdi hem de toplumsal ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Adeta kıyamet başladı dedirten bazı salgın hastalıkların yarattığı travmatik süreç, insanları üstün ve kudretli olan Yaraticıya dolayısıyla da dini ritüellere sürüklemektedir. Kaygı, stres ve ölüm korkunun önüne geçmek için insanlar doğüstü bir tavır sergilemek isterler. Bu nedenle din olgusu bahsi geçen sürecin en güvenilir limanı olarak benimsenir.⁴³

Dini yönelim insanlara güven, koruma ve bağlanma hissi kazandırdığı için stresli olay anında bireyin tutumunu değiştirme özelliğine sahiptir. Bu nedenle salgın hastalığa yakalanan bireylerde hastalıkla başa çıkmada dinin etkin bir gücü vardır. Bilimsel çalışmalardan

⁴² Melek Tuğba Bolat, "Salgın Hastalık Kavramı; Tarihte Görülen Salgın Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri", *International Journal of Social, Humanities and Administrative Science* 8/50 (2022), 370-379.

⁴³ Murat Turgut, "Antik Akdeniz Bölgesinde Salgın Hastalıkların İnanç Değişiklikleri Üzerindeki Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 92-107.

anlaşıldığı kadarıyla dini yönelim arttıkça depresyon, kaygı ve ölüm korkusu önemli ölçüde azalmaktadır.⁴⁴ Bu vesileyle salgın hastalığa yakalanan bireylerde başa çıkma anlayışı kültür ve dini inanca göre uygulanan ibadet ve ritüeller değişkenlik göstermektedir. Örneğin İslami pencereden bakıldığında, başa gelen mevcut hadisenin ilahi iradenin emri doğrultusunda yaşadığı fikri hâkimdir. Ayrıca kanser, verem, siroz, sedef, cüzzam veya Covid-19 gibi hastalarda öfke, çaresizlik, travma sonrası stres bozukluğu, endişe, yalnızlık hissi, ümitsizlik, aile ve statüye dayalı rol kaybı endişesine benzer psikososyal problemlerin sabır vasıtasıyla nötralize edildiği tespit edilmiştir. Yaşanan olağanüstü olumsuzlukların üstesinden gelmek için Yaratıcıya sığınmak her dinde olduğu gibi İslam dininde de hayati bir önemi vardır. Bireyler yaşadıkları bu aşılması zor görünen hadiselerde kendi öz kaynaklarının dışında bir aşkın kaynak arar. İşte böylesi olaylarda kişi için akla gelen ilk yardım kaynağı merhamet edici yönü olan, dua, ve ibadet ile kendisine mesaj iletilebilen yüce bir Yaratıcı vardır. Diğer bir ifade ile Yaratıcıya sığınma ve onun kudretli desteğini alma zorluklara karşı sabır ve metanetli davranma kişiyi güçlü kılar. Bu dini başa çıkma tutumu kişinin olaylardaki mücadele azmini arttırmaktadır. Dini başa çıkma bireye iç huzur kazandırmaktadır. Dini başa çıkma aşılamayacak kasvetli ve stresli problemleri en aza indirgeme rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla kişi yakalandığı hastalığı kabullenip, hastalığın psikolojik seyrini gözünde büyütmeden sabırla üstesinden gelebilmesi mümkündür.⁴⁵ Esasen bilinmelidir ki insan hastalık esnasında hem fiziksel hem de ruhsal olarak inandığı Yüce Yaratıcıya başvurarak mevcut durumdan sıyrılmaya çalışır. Bu nedenle umre, hac, kutsal mekanlar gibi ritüellerin yanı sıra ayin, abdest, namaz, oruç, dua, kurban, adak gibi dini birtakım ritüellere başvurulur. Dini ritüeller stresli olaylarla başa çıkmada adeta sigorta görevi üstlenip; kişiye zorluklarla başa çıkabileceği inancı kazandırır.⁴⁶

Sonuç

Doğal afetler veya diğer ismiyle zorlu yaşam olayları beklenmedik anda ortaya çıkan ve kitlesel ölümlere sebebiyet veren olaylardır. Depremler, asırlardır belli periyodlar halinde yaşanır. Deprem esnasında çaresiz, sakat kalan veya herhangi bir yakınına müdahalede bulunamayan insanların en büyük tesellisi dini arayışlarda olur. Birey, bu zorlu süreçle dua ve ibadetler aracılığıyla başa çıkmaya çalışır. Deprem gibi savaş olgusu da insanları yerinden ve yurdundan mahrum bırakan zorlu yaşam olaylarından biridir. Her ne kadar mahiyeti itibarıyla savaş olgusu diğer zorlu yaşam olaylarından farklı olsa da travmatik açıdan yarattığı sonuçlar depremde olduğu gibi oldukça yıpratıcıdır. Savaşlar insanlığı asırlardır hem maddi hem de manevi olarak olumsuz etkilemektedir. Savaş sonrasında insanlar adeta bir dini dönüşüm içerisine girmektedirler. Kimisi yakınlarının kaybını ve yasını tutamadığı için Tanrı'ya isyan ederken kimisi acısını yaşar ve mevcut durumu kabullenir.

⁴⁴ Vahideh Lameeei - Mustafa Bilici, Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi, Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi 9/ 19 (2022), 57-68.

⁴⁵ Rabia Coşkun - Behlül Tokur, "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma, *Journal of Analytic Divinity* (2022), 122-144.

⁴⁶ Hakan Gülerce - Hafza Aroosa Maraj, "Resilience and Hopelessness in Turkish Society: Exploring the Role of Spirituality in the COVID-19 Pandemic", *Journal of Economy Culture and Society* 63 (2021), 1-15.

Görüldüğü üzere insanoğlu bu zorlu yaşam olayında farklı reaksiyonlar göstermektedir. Ancak en nihayetinde herkes acısını ya fiziksel ya da dini değerlerde arar ve bu doğrultuda çözüme kavuşturmaya çalışır. Zorlu yaşam olaylarından bir diğeri de kıtlıklardır. İnsanlığın derin bir yarası olan kıtlıkların iklim ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Öyle ki uzun yıllar süren bazı kıtlık hadiselerinden sonra medeniyetler; politik, ekonomik ve kültürel olarak olumsuz etkilenmişlerdir. Milyarlarca insanı hayat standartlarından geri bırakabilecek potansiyele sahip olan kıtlıklar, toplumsal asayişin bozulması, etnik çatışma, sınır ihlali gibi bazı yerel ve küresel problemlere de sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla kıtlık anında görülen temel yaşam desteğindeki yoksunluk insan psikolojisinde stres, depresyon, ölüm korkusuna sebebiyet verebilmektedir. Bu korkularla başa çıkma adına birey Yaraticının himayesine sığınıp, bağışlanmayı ve kaliteli bir hayat standardına sahip olmayı arzular. Diğer bir ifadeyle kıtlıklardan sıyrılmak için insanlar Tanrı'nın affına sığınmaya çalışır ya da yaşanan olayı hayra yorumlayarak stres ve kaygı kaynağı ile baş ederler. Bu konuya Türk toplumundaki bir örnekle açıklamak gerekirse “her şerde bir hayır vardır” cümlesi oldukça yaygındır. Bunun ötesinde başa gelen hadise için ders alınması şeklinde de yorumlanır.

İnsanoğlunun varlığını tehdit eden zorlu yaşam olaylarından bir diğeri de hastalık ve salgınlardır. Modern çağda teknoloji ve sanayileşme ile beraber bu seyir daha fazla hız kazanmıştır. Dolayısıyla demografik, iktisadi, askeri, hukuki, dini ve siyasi açıdan salgın hastalıkların stres yönünün oldukça kapsamlı olduğu söylenebilir. Savaş, deprem, sel, yangın, terör saldırıları, dermansız hastalık gibi durumlarda stres ve ölüm korkusu hat safhada yaşanır. Kendisini herhangi bir dini inanç mensubu gören kişiler bu stresli durumdan kurtulmak amacıyla sonsuz bir güce sahip olan Yaraticıya yönelir. Kader, sabır, şükür gibi tefekkür boyutu yüksek olan inanç esasları da bu sürecin aşılmasında önemli bir rol oynar. Anlaşılan odur ki bütün zorlu yaşam olaylarında dua ve ibadetin olumlu bir yönü vardır. Yani zor durumlarda Yaraticı ile birey arasındaki iletişimi ve gönül bağına güçlü kılan önemli fonksiyon ibadetlerdir. İbadetler vasıtasıyla insanlar manevi dünyalarını şekillendirir. Ayrıca manevi iyi oluşu elde etmek amacıyla iç disiplini gözden geçirme fırsatını elde ederler. Böylelikle kulluk vazifelerini eksiksiz yerine getirmeye azami derecede özen gösterirler. Herhangi bir olayda Allah'ın rahmet umulması veya umulmaması, Allah'ın gazabından korkulup- korkulmaması bir dini başa çıkma olayıdır. Genel itibariyle dini başa çıkma bireylerin din noktasında sergiledikleri her türlü davranıştır. Yani başa gelen bir musibete razı olmak veya olmamak bir dini tutumdur. Bu tutuma karşın her türlü psikolojik ve dini reaksiyonun başa çıkma ile ilişkisi vardır. Unutulmamalıdır ki başa gelen her türlü zorlu yaşam olayında bela ve imtihana sabır ile yaklaşılmasında dinin doğrudan veya dolaylı olarak bir rolü vardır. Dolayısıyla salgın hastalıklar, terör saldırıları, kıtlıklar, depremler gibi doğal afetlerde veya olağanüstü olaylarda Yaraticıya sığınarak, namaz kılarak, kutsal kitaplardan ayetler okuyarak baş etmeye çalışırlar.

Doğal afetler sonrasında insanların uyum ve düzenli bir şekilde hayatlarını idame ettirmeleri toplumun işlevselliği ve istikrarlılığı açısından önemlidir. Bireylerin yakınlarını

veya yama alanlarını kaybetmeleri sonucunda yaşadıkları travmaların üstesinden gelmesi adına dini ritüellerin ve manevi değerlerin güçlü fonksiyonları vardır. Deprem, sel, orman yangınları, savaş, terör saldırıları gibi hadiselerde toplumsal bütünleşmeyi güçlü kılmak, manevi olarak insanların umutlarını sürdürmelerini sağlamak adına manevi danışmanlık hizmetleri uygulanabilirliği ve ihtiyaç sahiplerine doğrudan bu hizmetlerin erişmesi adına bu sahaya dikkat çekmek gerekir. Öyle ki Türkiye farklı reaksiyonlara sebebiyet verecek farklı doğal afetlerin görüleceği bir ülke olduğunun bilincinde olmak ve bu doğrultuda manevi hizmetlerin erişilebilirliği üzerinde durulmalıdır. Yakın zamanda Türk toplumunu derinden etkileyen “6 Şubat Kahramanmaraş Depremi” sonrasında çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Ancak ailelerin yaşama dair pozitif umutlarını sürdürmeleri adına manevi danışmanların ve dini hizmetlerin büyük bir katkısı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Türkiye doğal afetlerin her an görülmesi mümkün olan bir ülke olduğu için afetler sonrasında toplumsal ruh sağlığını diri tutmak adına manevi danışmanlık hizmetlerinin bölgesel risklere göre planlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı hassasiyet ile bu planlamaların iyi bir şekilde koordine edilmesi adına uzmanlar tarafından düzenli bir şekilde seminerler ve afetlerin türüne göre eğitimlere tabi tutulmaları hayati bir önem arz etmektedir. Bu çalışmalar gerek beklenen büyük İstanbul depremine gerek ise ön görülemeyen ancak yaşanılması mümkün olan diğer doğal afetler esnasında toplumsal reflekslerin sergilenmesini engelleyecektir.

Kaynakça | References

- Akalın Özmen Ahu. "Emile Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/28 (2021), 248-256.
- Aydın, Cüneyd. "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 103-117.
- Ayten, Ali- Sağır, Zeynep. "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2014), 5-12.
- Ayten, Ali vd., "Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 46-59.
- Ayten, Ali. *Tanrıya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Araştırma* (İstanbul İz Yayıncılık, 2012).
- Balaban, Jale. "Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/7 (2000), 188-195.
- Bolat, Melek Tuğba. "Salgın Hastalık Kavramı; Tarihte Görülen Salgın Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS JOURNAL)* 8/50 (2021), 370-379.
- Batır, İkrâm - İnce, Celal. "Din Görevlilerinin Bir Afet Biçimi Olan Deprem Hakkındaki Algıları". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023), 98-119.
- Bayram, Kayhan - Aydınalp Halil. "Sosyal Bütünleşme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlilik Çalışması", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 27 (2021), 110-133.
- Baysal, Selameddin. "Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkmada Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi". *TAM Akademi Dergisi* 2/2 (2023), 194-211.
- Can, İsmail. *Afet Sosyolojisi* (İstanbul: Çizgi Kitapevi 2020).
- Certel, Hüseyin. "Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/4 (1999), 209-215.
- Coşkun, Rabia - Tokur, Behlül. "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma". *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 122-144.
- Çağla, Çetin - Güzeloğlu, Tuğşat. "Covid 19 Pandemi Döneminde Dini Başa Çıkma Tarzları İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2022), 217-235.
- Çakı, Fahri. "Afet Yönetiminde Sivil Toplum ve Güven Algılar". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/6 (2000), 1-23.
- Çelebi, Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Çelen, Mustafa. "Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler". *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 2011.
- Duman, Mehmet, Zeki. *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ekşi, Halil. *Başta Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Bursa, Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Elleder, Libor. vd., *Low Water Stage Marks on Hunger Stones: Verification For the Elbe From 1616 to 2015*. Climate of the Past, 2020.
- Eroğlu, Musa. "Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri". *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 4/1 (2020), 94-102.
- Eryücel, Sema. "Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 251-271.
- Gencer, Nevzat - Cengil, Muammer. *Birey Toplum ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.

- Yılmaz, Fatma Gaye. "Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 2/2 (2021), 119-132.
- Kadioğlu, Mikdat - Özdamar, Emin. *Afat Zararlarını Eksiltmenin Temel İlkeleri, T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı*. Ankara: İSMAT Yayınları, 2008.
- Karakaş Canan, Ahmet - Koç, Mustafa. "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/3 (2014), 611-625.
- Karlık, Zeynep - Kula, Naci. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5/5 (2022), 99-115.
- Koç, Mustafa. "Ruh Sağlığı İle Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Akev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 10-21.
- Kula, N. "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 351-360.
- Kula, Naci. "Deprem ve Dini Başa Çıkma". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 2021, 234-245.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Kırpatrick, L. *Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi*. çev. Mustafa Koç. *Bilimname Dergisi* 1 (2006), 146-152.
- Memiş, Hacer. *Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlik Ölçeğinin Çalışması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Okan, Nasrullah - Ören, Aytaç. "Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma'nın Rolü". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 359-380.
- Okumuş, Ejder. "Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dinî Meşrûlaştırımı". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 5 (2011), 12-15.
- Okumuş, Ejder. *Afetleri Çok Yönlü Okumanın Önemi, Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar (Psikolojik, Sosyolojik, Dini, Kültürel, Hukuki ve Siyasi Analizler)*. Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2020.
- Özcan, Z. "Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları İle Dinî Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 127-144.
- Pargament, Kenneth. Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme". çev. Ali Ulvi Mehmetoğlu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 279-291.
- Rizhard Lazarus - Folkman, Suzan. *Stress Appraisal and Coping*, Library of Congress. Newyork: Cataloging in Publiccation Data, 1984.
- Şule Kaya, Ferda. "Kent Yaşamı Memnuniyeti, Stresle Başa Çıkma ve Yaşam Doyumu İlişkisi: İstanbul Örneği". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2019), 326-336.
- Tiryakioğlu, Murad. *Afetlerle Yoksullaşma (Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Turan, Yahya. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 395-434.
- Turgut, Murat. "Antik Akdeniz Bölgesinde Salgın Hastalıkların İnanç Değişiklikleri Üzerindeki Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 92-107.
- Vahideh Lameeei - Mustafa Bilici. "Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi". *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9/19 (2022), 57-68.
- Yapıcı, Asım - Doğanay, Süleyman. "Dini Başa Çıkma ve Sabır Bağlamında İnsan: Nitel Bir Araştırma". *Bilimname Dergisi* 4/15 (2019), 105-124.
- Yenen, İsmail. "Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Din". *Toplum Bilimleri Dergisi* 17 (2015), 76-94.
- Yiğit, İlker. "İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (Xvi-Xx. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2017), 329-364.